

В. А. Довганич

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ «Університет Короля Данила»

АВСТРІЙСЬКИЙ ІМПЕРСЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті розкриваються основні риси правової системи імперії Габсбургів. Акцентується увага на тому, що сформована в середині ХІХ ст. федералістична правова система мала різний вплив на правовий розвиток окремих провінцій імперії, в тому числі Галичини. У контексті дослідження правової ідеології, що характерна для досліджуваного періоду, вказується на взаємозв'язок релігійного, національного та політичного чинників. Їх поєднання призвело до формування властивого галицьким українцям ліберального правового світогляду з вираженням консервативним змістом.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Галичина, правова система, правова ідеологія, федералізм, лібералізм.

Постановка проблеми. Питання історико-правового дослідження правового статусу українських земель в ХІХ ст. не втратили своєї актуальності й до сьогодні. Причина цього полягає в тому, що в досліджуваній період відбувалися активні процеси формування правових систем держав, до складу яких входили українські землі – Австро-Угорщини та Російської імперії. Закономірно, що рецепцію окремих норм права згаданих правових систем ми відчуваємо і в сучасному праві. Однак найбільшу наукову і суспільну цінність має той факт, що саме включення західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів було важливим елементом впровадження романо-германського типу права. У Російській імперії, де також реалізовувалися ключові риси романо-германського права, більшовицька революція та комуністичний режим впродовж свого існування призвели до формування власної правової системи, характерні риси якої були просякнуті ідеологією марксизму-ленінізму, що нівелювала соціальні та громадянські права, вела до встановлення «диктатури права».

Натомість австро-угорська правова модель, яка теж не була позбавлена недоліків, була ліберальнішою за своїм характером і сприяла політичній і правовій реалізації народів імперії.

Основною відмінністю між правовою системою Австро-Угорщини та Російської імперії було те, що остання, на відміну від романо-германської правової сім'ї, розглядала право та корпус юристів як основу суспільства [11, с. 124].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу правової системи Австро-Угорщини не нова для сучасної науки. Власне, ще в ХІХ ст. появились перші наукові дослідження на цю тематику. Примітно, що саме українські правники приділяли значну увагу розкриттю характерних рис австрійського права. В цьому плані вартими уваги є наукові роботи К. Левицького, С. Дністрянського, Є. Олесницького та ін.

У радянський період дослідження правової системи Австро-Угорщини здійснювалося В.С. Кульчицьким, який, незважаючи на ідеологічні стереотипи, започаткував наукові дослідження процесів державного будівництва на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ ст. Вартими уваги науковців є його праці: «Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.)» [6]; «Джерела права в Галичині за часів австрійського панування» [7]; «Утворення коронного краю Галичини в складі Австрії» [8]. Написані на значному джерелознавчому матеріалі, ці праці не втратили своєї актуальності й в наші дні.

В роки незалежності під впливом наукових досліджень В.С. Кульчицького по-

явилася ціла плеяда українських вчених, які вивчали історико-правову традицію розвитку державності на українських землях Галичини, Буковини та Закарпаття. В цьому контексті вартими уваги є наукові доробки Т. Андрусяка, І. Бойка, Л. Ілина, М. Луцького, М. Никифорака, І. Терлюка, Б. Тищика та ін.

Зауважимо, що проблема дослідження правової системи Австро-Угорщини та правового статусу Галичини викликає інтерес і в іноземних вчених, зокрема польських та російських. Привертають увагу праці таких вчених, як: В. Рикін, Я. Шімов, Т. Ісламов, О. Прудніков, С. Гродзіцький та ін.

Одночасно слід зауважити, що проблема взаємозв'язку правової системи та правової ідеології саме в історичному контексті є малодослідженою серед сучасних українських вчених. Виняток становлять дослідження Т. Андрусяка, А. Войтановича, М. Костицького, А. Луцького, М. Недюхи та ін.

Мета статті. Метою нашого дослідження є висвітлення основних рис правової системи Австро-Угорщини та її впливу на процес формування правової ідеології, властивої українському національному руху Галичини другої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Для українських земель друга половина XIX – початок XX ст. ознаменувалися активізацією національно-політичного руху, його політизацією, формуванням ідеї соборності українських земель. Крім того, то був час відсутності власної держави, а перебування у складі Австро-Угорщини та Росії формувало відмінні умови для розвитку національних рухів. Якщо правова система імперії Романових являла собою необмежений абсолютизм, то конституційні перетворення 1860-х рр. в Австрії призвели до витворення конституційної монархії, що стало черговим етапом еволюції австрійського освіченого абсолютизму, ініційованого Марією-Терезією та Йосифом II другим в останній третині XVIII ст.

На нашу думку, слушними є зауваження російського дослідника В.С. Рикіна про те, що державний устрій Австро-Угорщини можна кваліфікувати як національно-регіональне федеративне утворення з

чітко вираженими формами конфедерації [12, с. 57, 63]. Його погляди на імперію Габсбургів як конфедерацію підтримав Т. Ісламов, при цьому чітко розділяючи повноваження та правову силу загальноімперських міністерств, які, на його думку, не виконували своїх прямих завдань з управління імперією, а давали рекомендаційні розпорядження для урядів та представницьких органів влади провінцій, зокрема Угорщини і територій, що входили під її пряме управління [3, с. 18, 24].

На нашу думку, наведені аргументи є особливо актуальними в контексті визначення впливу правової системи Австро-Угорщини на правову ідеологію держави та правову ідеологію народів, що входили до її складу. Австрійський імперський федералізм, який ґрунтувався на романо-германській системі права, став поєднанням правових і національних чинників (в окремих регіонах, зокрема Галичині, важливу роль відігравав також релігійний чинник).

Впровадження австрійської системи права в Галичині відбувалося досить оперативно. Показовим було те, що, запровадивши в Галичині подібну до австрійської систему державних органів влади та крайового самоврядування, австрійський уряд обмежив компетенцію та повноваження польської шляхти [1, с. 72]. Одрразу ж після першого поділу Речі Посполитої у 1772 р. на західноукраїнських землях поступово запроваджують австрійське законодавство [7, с. 46-47], яке виявилось ефективним, тому що могло адаптуватися до існуючих суспільних та політичних обставин.

Характеризуючи правову систему Австро-Угорщини, слід зауважити, що вона була консервативна за своїм характером, а її конституційний зміст обумовлювався не скільки практичною необхідністю, а скоріше політичними обставинами. Разом з тим, приналежність до романо-германської правової сім'ї вела до лібералізації змісту законів. Особливо ліберальний характер австрійського права проявлявся в нормах кримінального права. Це, на думку І.Й. Бойка, знайшло відображення в лібералізації кримінальних покарань та правовому закріпленні у кримінальному

законодавстві формальної рівності громадян перед законом [1, с. 78].

Характерною рисою австрійської правової системи XIX ст. був конституціоналізм. Ще в період загальноєвропейської революції «Весни народів» 1848-1849 рр. були здійснені перші спроби із застосування конституційних норм до організації державної влади. Однак, їх невдача була обумовлена цілим рядом причин, які не залежали від рівня розвитку самого права, а були спричинені геополітичними обставинами, оскільки австрійські Габсбурги вели напружену боротьбу з Пруссією за «німецьку спадщину». Натомість конституційні перетворення 1860-х рр. поклали початок новому етапу розвитку правової системи країни. «Імперський диплом для регулювання внутрішніх відносин конституційної монархії» від 20 жовтня 1860 р. поклав початок утвердженню австрійського конституціоналізму [4, с. 17]. У цьому конституційному акті яскраво проявився федеративний характер.

На думку О. Пруднікова, така політика Габсбургів була обумовлена саме втратою контролю над «німецькою спадщиною», а німецький федералізм, який до цього часу об'єднував німецькі князівства, був реалізований у внутрішній політиці імперії в 1867 р. [10, с. 42]. Застосування політики імперського федералізму було законним для Австрії з огляду на її багатонаціональний характер. З іншого боку, імперський федералізм, на нашу думку, був ефективною моделлю для конституційної монархії, оскільки, гарантуючи широкі конституційні права і свободи, він практично не обмежував владу імператора. Тому, проголошена 14 листопада 1867 р. конституція закріпила за новим федеративним утворенням статус «монархія» і забезпечила збереження існуючої правової системи та системи законодавства.

Для Галичини в цьому плані важливою була норма, яка гарантувала краю статус окремої землі, що мала представництво в імперському парламенті (окрім Галичини, таким правом володіли Штирія, Тироль і Богемія – *В.Д.*). Більше того, в землях імперії продовжували свою діяльність представницькі органи влади – крайові сейми, які хоч і мали дорадчі функції, були дієви-

ми інституціями в системі місцевого самоврядування.

Характерними рисами правової системи Австро-Угорщини, які впливали на процес становлення та розвитку правової ідеології в Галичині, були: значна децентралізація влади; практична відсутність культурної інтеграції у спільне загальнонаціональне об'єднання різних етнічних груп; дотримання політичної відмінності внутрішньо-правової організації окремих провінцій, в тому числі й Галичини.

Окрім того, в плані дослідження процесу формування правової ідеології галицьких українців доцільно визначити вплив релігійного і національного факторів, які були взаємопов'язані: українці – греко-католики, а поляки – римо-католики. Водночас слід зауважити, що українцям властива не стільки правова традиція, як нагромадження законів і приписів, що усталені протягом конкретного часу. Традиційність правосприйняття українців простежується в механізмах забезпечення власних прав і свобод [5, с. 61].

Правова система Австро-Угорщини, яка у другій половині XIX ст. активно формувалася та еволюціонувала відповідно до існуючих суспільно-політичних обставин, безпосередньо впливала на правову ідеологію, яка проходила аналогічні процеси. У цьому контексті слушним є твердження А. Войтановича, що формування правової ідеології являє собою процес теоретичного пізнання загальнолюдських інтересів, цілей та завдань суспільства у сфері правового життя [2, с. 81]. Такі загальнолюдські інтереси гарантувалися австрійською конституцією. Більше того, вони декларували окремі культурні права народів імперії – рівноправність мов, свободу віросповідання та інше. Такі норми сприяли формуванню серед українців відвертої ліберальної ідеології. Однак в останній третині XIX ст. із закономірною активізацією та проникненням ідей соціалізму правова ідеологія та правові погляди українців трансформуються. Виокремлюється соціалістичний та клерикально-консервативний типи правової ідеології, але кожен із них містив яскраво виражені ліберальні риси, які відображалися в намаганні дотримуватися чинних норм права.

В умовах відсутності національної державності саме процес формування правової ідеології, на думку А.І. Луцького, був вагомим чинником державотворення і виступав рушійною силою суспільно-політичних процесів [9, с. 274]. Основними аргументами на користь цієї тези є те, що саме правова ідеологія є основним підґрунтям системи всіх державних органів та громадських інститутів [9, с. 274]. Для Галичини було важливо, що саме правова система Австро-Угорщини, яка характеризувалася ліберальним змістом, не тільки сприяла активізації національних рухів і формуванню правової ідеології, а й стала основою для системи законодавства Західноукраїнської Народної Республіки.

Висновки та пропозиції. Таким чином, визначаючи зміст австрійського імперського федералізму та його вплив на процес формування правової ідеології у Галичині другої половини ХІХ ст., можна дійти таких висновків:

– характерною рисою австрійської правової системи була її приналежність до романо-германської правової сім'ї. Незважаючи на феодальні рудименти, що були властиві нормам права як доби освіченого абсолютизму, так і австрійського конституціоналізму, в австрійському праві спостерігалася тенденція до лібералізації, особливо це проявлялося в нормах кримінального права, а також Конституції;

– Конституція Австро-Угорської імперії 1867 р. створила унікальну для тогочасної Європи модель правових відносин. Правова система імперії Габсбургів являла собою яскраво виражену федерацію, що сприяла децентралізації країни в чітко визначених правових межах – створення представницьких органів влади на місцях, а також делегування представників до імперського парламенту;

– для галицьких українців правова система Австро-Угорщини створила сприятливі умови для активізації і розвитку національного руху та формування правової ідеології. Характерною рисою останньої було домінування ідеології лібералізму.

Список використаної літератури:

1. Бойко І.Й. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І.Й. Бойко // Вісник Львів. університету. – Серія «Юридична». – Вип. 59. – Львів, 2014. – С. 71–79.
2. Войтанович А. Формирование правовой идеологии в Украине: проблемы и пути их преодоления / А.Войтанович // Закон и жизнь. – 2013. – № 9/2. – С. 80–83.
3. Исламов Т.М. Австро-Венгрия: опыт многонационального государства / Т.М. Исламов ; отв. ред. А.И Миллер. – М. : Институт славяноведения и балканистики РАН, 1995. – 232 с.; Исламов Т.М. Империя Габсбургов: становление и развитие. XVI–XIX века / Т.М. Исламов // Новая и новейшая история. – 2001. – № 2. – С. 11–20.
4. Ілин Л.М. Впровадження австрійської системи права у Галичині та забезпечення національно-політичних прав українців / Л.М. Ілин // Право і суспільство. – 2013. – Вип. 2. – С. 16–20.
5. Ілин Л.М. Еволюція правосприйняття українців починаючи з середини ХІХ ст. / Л.М. Ілин // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право». – Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2016. – Вип. 1(13). – С. 59–64.
6. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.) / В.С. Кульчицький. – Львів, 1966. – 68 с.
7. Кульчицький В.С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування / В.С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – 1971. – Вип. 19. – С. 46–47.
8. Кульчицький В. Утворення коронного краю Галичини в складі Австрії / В. Кульчицький // Проблеми правознавства. – К., 1969. – Вип. 13. – С. 14–21.
9. Луцький А.І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні : [монографія] / А.І. Луцький. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 312 с.
10. Прудников О.Е. О федеративном характере Австро-Венгерского соглашения 1867 года / О.Е. Прудников // Вестник

- ВолГУ. – Серия 5. – Вып. 11. – 2009. – С. 38–48 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/o-federativnom-haraktere-avstro-vengerskogo-soglasheniya-1867-goda>
11. Рене Давид. Основные правовые системы современности / Давид Рене ; перевод с французского доктора юридических наук профессора В.А.Туманова. – Москва: Прогресс, 1988. – 279 с.
12. Рыкин В.С. Австрийский федерализм: история и современность / В.С.Рыкин // Новая и новейшая история. – 1999. – № 3. – С. 56–71.
-

Довганьч В. А. Австрийский имперский федерализм и его влияние на формирование правовой идеологии в Галиции второй половины XIX в.

В статье раскрываются основные черты правовой системы империи Габсбургов. Акцентируется внимание на том, что сложившаяся в середине XIX в. федералистская правовая система имела различное влияние на правовое развитие отдельных провинций империи, и в том числе Галиции. В контексте исследования правовой идеологии, присущей исследуемому периоду, указывается на взаимосвязь религиозного, национального и политического факторов. Их сочетание привело к формированию характерного для галицких украинцев либерального правового мировоззрения с выраженным консервативным содержанием.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, Галиция, правовая система, правовая идеология, федерализм, либерализм.

Dovganich V. Austrian imperial federalism and its influence on the formation of legal ideology in the Galician of the second half of the XIX century

The article reveals the main features of the legal system of the Habsburg empire. Attention is focused on the fact that the mid XIX-th century, the federal legal system had a different impact on the legal development of individual provinces of the empire, including Galicia. In the context of the study of the legal ideology inherent in the period under study, the relationship between religious, national and political factors is pointed out. Their combination led to the formation of a typical Galician Ukrainians liberal legal worldview with a pronounced conservative content.

Key words: Austria-Hungary, Galicia, legal system, legal ideology, federalism, liberalism.